

Agnieszka KUSZEWSKA

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

agnieszka.kuszevska@uj.edu.pl

NAYA PAKISTAN?

WYBRANE PROBLEMY POLITYKI ZAGRANICZNEJ PAKISTANU W KONTEKŚCIE DYNAMIKI BEZPIECZEŃSTWA REGIONALNEGO

ABSTRACT

Naya Pakistan? Selected Problems of Pakistan's Foreign Policy in the Context of the Regional Security Dynamics

The Islamic Republic of Pakistan faces many internal and external challenges and remains a major point of reference in contemporary international security analysis. This article examines selected issues relating to Pakistan's foreign policy contextualized within the transformations in the security dynamics of South Asia. The specificity of the security environment in South Asia, the least politically and economically integrated region of the world, engaged in the protracted Kashmir conflict, serves as the starting point for the multi-dimensional study of the key objectives of Pakistan's foreign strategy towards its neighbouring states, such as India, China and Afghanistan. Methodological approach for this research is based on offensive realism, which seems to present the appropriate explanatory tool for studying the South Asian security-related specificity. The *naya* (new) Pakistan narrative, promoted by the Prime Minister Imran Khan seems hardly a game-changing chapter in the history of the state. Analysis of Pakistan's current policies, persistent domination of the army over the state's bureaucracy, increasing dependency on external loans and bailouts provokes rather opposite conclusions. Pakistan's strategic goals vis-à-vis Afghanistan and India exploit its own resources and strongly affect the regional security system whilst the country has no adequate means to achieve them. Consequently, there is a vital need of a paradigm shift in Pakistan's regional security calculus from ideologically motivated, unfeasible claims to a more cooperative posture, supplemented by campaigns for de-radicalization. This research study was conducted during seven trips to

Pakistan during the last decade; the results and conclusions of this study were discussed and debated with academics and other South Asia experts both in Asia and in Europe.

Key words: Pakistan, South Asia, regional security

Słowa kluczowe: Pakistan, Azja Południowa, bezpieczeństwo regionalne

WPROWADZENIE

Wyzwania polityczno-gospodarcze oraz związane z bezpieczeństwem w Pakistanie i jego obecna geostrategiczna pozycja w regionalnym układzie sił mają źródła w uwarunkowaniach historycznych i są efektem politycznej dynamiki w samym Pakistanie, w państwach ościennych oraz w interakcjach międzynarodowych. Islamska Republika Pakistanu, państwo nuklearne, zaangażowane w konflikt z Indiami, kontrolowane przez armię, nawet jeśli u władzy jest rząd cywilny, zagrożone działalnością grup terrorystycznych i oskarżane o wykorzystywanie zbrojnych aktorów w polityce regionalnego rewizjonizmu, zasługuje na niewątpliwą uwagę przy analizie wyzwań współczesnego bezpieczeństwa międzynarodowego¹.

Artykuł stanowi geopolityczne studium strategii międzynarodowej tego państwa w odniesieniu do bieżącej dynamiki bezpieczeństwa regionalnego. Uwarunkowania bezpieczeństwa Azji Południowej wynikają bezpośrednio z politycznej dominacji dwóch głównych aktorów – Indii i Pakistanu, których przewlekły antagonizm determinuje specyfikę regionalnych wyzwań i wpływa na pozostałe państwa. Konflikt indyjsko-pakistański o Kaszmir i znacząca pozycja strategiczna Azji Południowej na mapie świata przyczyniają się do zwiększonego zainteresowania mocarstw (USA, Chiny) regionem, implikują sojusze i intensyfikują rywalizację o wpływy. Jest to najmniej zintegrowany polityczno-ekonomicznie region świata, pogrążony w chronicznym wyścigu zbrojeń (stąd zainteresowanie największych światowych eksporterów broni)², podsycanym przez narastającą w Indiach i Pakistanie narrację opartą na religijnie motywowanym nacjonalizmie. Ekstremizm islamski forsowany przez szereg organizacji fundamentalistycznych funkcjonujących na terenie Pakistanu, a także brak perspektyw na rozwiązanie dramatycznej sytuacji w Afganistanie, gdzie talibowie stanowią poważne zagrożenie dla kruchej stabilności państwa, to kolejna seria nierozwiązywalnych na dzień dzisiejszy (rok 2019) problemów, których kluczowym moderatorem i uczestnikiem jest Pakistan.

¹ Szerzej zob. A. Lieven, *Pakistan. A Hard Country*, London 2011, s. 19-29; I. Khan, *Pakistan's Foreign Policy*, [w:] *A History of Pakistan*, red. R.D. Long, Karachi 2015, s. 706-711.

² Według sztokholmskiego SIPRI najwięksi eksporterzy broni to: USA, Rosja, Francja, Niemcy i Chiny. P.D. Wezeman [i in.], *Trends in International Arms Transfers, 2018*, SIPRI, s. 2, [online] https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-03/fs_1903_at_2018.pdf, 14 IV 2019.

Czy promowana przez premiera Imrana Khana koncepcja nowego (*naya*) Pakistanu³, państwa skutecznie walczącego z ekstremizmem oraz ekonomicznymi, społecznymi i politycznymi problemami, odzyskującego wiarygodność na arenie międzynarodowej, to faktycznie nowy rozdział w historii, czy jej powtórka? Niezmiennie słaba pozycja cywilnych władz, poszukujących inwestycji i kolejnych zagranicznych pożyczek (od Arabii Saudyjskiej i Międzynarodowego Funduszu Walutowego⁴), by stawić czoła rosnącemu kryzysowi finansowemu, oraz dominująca rola armii, która opiera swą strategię na uporczywym rewizjonizmie, skłaniają raczej do negatywnych konkluzji. Realizacja założeń ideologicznych Pakistanu, których elementem jest m.in. terytorialny rewizjonizm, dalece ingerowałaby w *status quo* regionalnego bezpieczeństwa. Nie jest ona jednak możliwa ze względu na brak środków i zasobów.

Powyższe założenia są punktem wyjścia do pogłębionych studiów nad wyznacznikami polityki zagranicznej Pakistanu wobec sąsiadów takich jak Indie, Chiny i Afganistan. W tym celu omówione zostaną zagadnienia dotyczące specyfiki uwarunkowań bezpieczeństwa Azji Południowej, problemy związane z radykalizacją i zagrożeniami terrorystycznymi w Pakistanie, a następnie bieżąca strategia zagraniczna Islamabadu wobec trzech wymienionych sąsiadów. Podejście metodologiczne koncentruje się wokół założeń realizmu ofensywnego odzwierciedlającego wielowymiarową rywalizację państw w obrębie Azji Południowej, ukierunkowaną na maksymalizację zysków strategicznych, w ramach której aktorzy międzynarodowi rozbudowują swój potencjał oraz pogłębiają bilateralne i multilateralne sojusze. Ważnym narzędziem eksplanacyjnym, stanowiącym odzwierciedlenie południowoazjatyckiej specyfiki, jest też paradoks stabilności/niestabilności, zgodnie z którym nuklearyzacja subkontynentu nie eliminuje ryzyka starć o charakterze konwencjonalnym na mniejszą skalę.

Badania zostały przeprowadzone podczas siedmiu podróży badawczych do Pakistanu, na podstawie pracy w terenie w większości jego regionów, analizy dokumentów rządowych, raportów organizacji pozarządowych itd., a także dzięki nawiązaniu kontaktów ze środowiskami naukowców, dziennikarzy, polityków, prawników, działaczy praw człowieka, ekonomistów, studentów i innych przedstawicieli lokalnych społeczności. Wnioski badawcze skonfrontowano z naukowcami i innymi ekspertami zajmującymi się Pakistanem zarówno w Azji, jak i w Europie.

UWARUNKOWANIA BEZPIECZEŃSTWA REGIONALNEGO AZJI POŁUDNIOWEJ

System bezpieczeństwa Azji Południowej wynika ze specyficznego układu sił, w ramach którego dominującą polityczną pozycję w regionie posiadają mające mocarstwowe

³ O powtarzalności przedwyborczych obietnic i licznych przyczynach niemożności ich spełnienia zob. A. Lieven, *Pakistan...*, s. 205-206.

⁴ *Saudi Arabia Signs \$20b in Deals with Pakistan*, BBC News, 18 II 2019, [online] <https://www.bbc.com/news/business-47274672>, 9 IV 2019.

aspiracje Indie, a także strategicznie usytuowany Pakistan. Relacje między tymi dwoma nuklearnymi sąsiadami charakteryzuje przewlekła rywalizacja i konflikt, który narodził się wraz z wycofaniem brytyjskich kolonialistów z Indii, podziałem subkontynentu i utworzeniem Pakistanu w sierpniu 1947 r.⁵ Dynamika bezpieczeństwa regionalnego uwarunkowana jest militarnym współzawodnictwem, którego uczestnicy wykorzystują swoje zasoby i strategię *hard power* do wywierania presji na otoczeniu międzynarodowym, by kształtować realia strategiczne zgodnie ze swoim interesem. System międzynarodowy, który skłania państwa do współzawodnictwa, maksymalizacji potęgi kosztem innych państw, a także sprzyja inklinacjom hegemonicznym i rewizjonistycznym, odpowiada teoretycznym założeniom realizmu strukturalnego ofensywnego⁶.

Mocno ograniczone zaufanie do instytucji międzynarodowych i ryzyko eskalacji konfliktu do poziomu zbrojnego to kolejne cechy charakterystyczne tego podejścia badawczego, użytecznego na potrzeby analizy strategii zagranicznych i stosunków międzynarodowych, charakterystycznych dla regionu Azji Południowej. Brak zdolności czy wręcz chęci decydentów południowoazjatyckich państw do skutecznego wdrożenia procesów demokratyzacyjnych, integracyjnych i deeskalacyjnych sprawia, że choć istnieją przesłanki do zainicjowania takiej współpracy i niezbędne do tego instytucje i narzędzia, potencjał ten nie jest wykorzystywany⁷. Południowoazjatyckie Stowarzyszenie Współpracy Regionalnej (SAARC) nie spełnia funkcji platformy aktywizującej współpracę polityczną i ekonomiczną. Skłania to do określenia tej organizacji mianem *papierowego tygrysa*⁸. Pakistan i inne państwa Azji Południowej aktywnie uczestniczą w podlegającej szczególnej dynamice polityce balansowania⁹, która polega na podtrzymywaniu i instrumentalnym wykorzystywaniu sojuszy dwu- i wielostronnych, programów infrastrukturalnych, partnerstw strategicznych itp. Różnice w posiadanych potencjałach, tak widoczne w regionie, determinują wyznaczniki polityki zagranicznej państw i wytyczają zasięg możliwych do zrealizowania celów. Indie czynią wysiłki na rzecz kumulacji własnej potęgi, aspirując do pozycji mocarstwa, traktującego region jak swoją tradycyjną strefę wpływów. Pakistan w sojuszach strategicznych (ze Stanami Zjednoczonymi i z Chinami) pełni raczej rolę państwa-klienta, widzącego w tych aliansach szansę na zbalansowanie wielowymiarowej przewagi Indii (historycznie uwarunkowany indiocentryzm pakistańskiej polityki), a także remedium na przewlekły kryzys ekonomiczny.

Niekwestionowalnym zasobem Pakistanu jest jego geostrategiczne usytuowanie, które zresztą decydenci chętnie wykorzystują, np. pogłębiając relacje z Pekinem, nawet

⁵ S.P. Cohen, *Shooting for a Century. The India-Pakistan Conundrum*, Washington 2013, s. 11.

⁶ J.J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, London–New York 2001, s. 21–22.

⁷ Szerzej zob. S.K. Mitra, *Transition to Democracy, Political Capital and the Challenge of Regional Transformation in South Asia: Indian Democracy in Comparative Perspective*, [w:] *South Asia in Transition. Democracy, Political Economy and Security*, red. B. Chakma, Houndmills–New York 2014, s. 18, *International Political Economy Series*.

⁸ *SAARC a Paper Tiger, Says Polish Professor*, „The News”, 3 V 2015, [online] <https://www.thenews.com.pk/print/38393-saarc-a-paper-tiger-says-polish-professor>, 8 IV 2019.

⁹ E. Haliżak, *Region Azji i Pacyfiku: nowy etap w regionalnej polityce równowagi sił*, „Rocznik Strategiczny” 2017/2018, t. 23, s. 216.

za cenę wejścia w strefę wpływów tego państwa. Pakistańskie władze uznają Chiny za czołowego strategicznego sojusznika, zaangażowanego w rozbudowę projektów infrastrukturalnych w ramach Chińsko-Pakistańskiego Korytarza Ekonomicznego (China-Pakistan Economic Corridor, CPEC) będącego ważną częścią chińskiej wielkiej inicjatywy Pasa i Szlaku (Belt and Road Initiative, BRI). Projekt ten wychodzi poza kwestie gospodarcze i uznawany jest za próbę stworzenia przez Pekin nowego ładu międzynarodowego, którego Pakistan ma być częścią. Zaangażowanie Chin w projekty na terytoriach byłego księstwa Dżammu i Kaszmiru w Pakistanie budzi niepokój Indii.

Afganistan jest kolejnym głównym punktem odniesienia pakistańskiej polityki regionalnej i kolejnym punktem rywalizacji z Indiami, które są zaangażowane w projekty pomocowe i dążą do strategicznej współpracy z Kabulem, okrążając Pakistan (poprzez port Czabahr w południowo-wschodnim Iranie). Dla Pakistanu Afganistan to „głębia strategiczna”, zaś priorytetami są nienaruszalność linii Duranda (granicy *de facto* oddzielającej obydwu państw i ludność pasztuńską) i przychylny rząd w Kabulu. Husain Haqqani, były pakistański ambasador w USA i autor wielu wartościowych monografii, w *Between Mosque and Military* (Między meczetem a armią) słusznie zauważa, że za sprawą strategii Pakistanu w regionie Azji Południowej islamici byli i są sojusznikami w wysiłkach pakistańskiej armii w poszukiwaniach „głębi strategicznej” w Afganistanie i w próbach wywarcia presji na Indie w negocjacjach dotyczących przyszłości Kaszmiru¹⁰.

TERRORYZM I RADYKALIZACJA – GŁÓWNE ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA PAKISTANU I REGIONU

Pakistan od dawna oskarżany jest na forum międzynarodowym o wspieranie wybranych ugrupowań islamskich radykałów i wybiórczą walkę z ekstremizmem (różnicowanie między „dobrymi” i „złymi” talibami, w zależności od spełnianej przez nich roli w regionalnej strategii armii). Jako państwo powstałe na komponencie ideologicznym – islamie – Pakistan realizuje swoją strategię w oparciu o historyczną spuściznę „teorii dwóch narodów”, której hołdowali twórcy Pakistanu i zwolennicy oddzielenia go od Indii przy pomocy kryterium wyznaniowego. Depozytariuszem tej ideologii jest do dziś pakistańska armia, a akcentowanie, że muzułmanie to odrębny naród, stanowi nieodłączną część szkolnych programów nauczania od najmłodszych lat.

Organizacje ekstremistów islamskich wspomagane przez pakistański konglomerat militarno-wywiadowczy od dekad wykorzystywane są do prowadzenia regionalnej strategii wobec Afganistanu i indyjskiej części Kaszmiru. Organizacje fundamentalistów dążących do przejęcia Kaszmiru, a nawet islamizacji Indii funkcjonują na terenie Pakistanu do dziś. C. Christine Fair, wybitna badaczka Pakistanu, w opublikowanej w 2018 r. monografii *In Their Own Words. Understanding Lashkar-e-Tayyaba* drobiazgowo charakteryzuje ekstremistyczną retorykę organizacji Lashkar-e-Toiba (LeT, Armia Niepokalanych) – jednej z najgroźniejszych organizacji islamskich

¹⁰ H. Haqqani, *Pakistan. Between Mosque and Military*, London 2016, s. 3.

fundamentalistów funkcjonujących w Azji Południowej, uznanej przez społeczność międzynarodową za terrorystyczną. Publikacja wydana równo dekadę po zorganizowanym przez LeT zamachu terrorystycznym w Mumbaju, który pochłonął życie 166 osób, gruntownie odnosi się do powiązań organizacji z pakistańskimi władzami militarnymi i cywilnymi, które zapewniają jej jedno ze źródeł finansowania¹¹.

W drugiej dekadzie XXI w. Pakistan zapłacił wysoką cenę za wieloletnie dawanie politycznego uznania ekstremistom. Talibowie z Ruchu Pakistańskich Talibów (TTP) zaczęli przeprowadzać serie krwawych zamachów na terenie Pakistanu, wymierzonych w administrację państwową i zwykłych obywateli. Na przełomie lat 2013 i 2014 ówczesny rząd Nawaza Sharifa próbował prowadzić negocjacje z talibami. Zakończyły się całkowitym fiaskiem, a kiedy 8 czerwca 2014 r. ekstremiści z TTP we współpracy z Islamskim Ruchem Uzbekistanu przeprowadzili zamach na międzynarodowym lotnisku w Karaczi, pakistańskie siły zbrojne rozpoczęły ofensywę wojskową Zarb-e-Azb wymierzoną, jak powszechnie głośzono, w siatki islamskich terrorystów. W odwecie m.in. za tę operację 16 grudnia 2014 r. talibowie przeprowadzili najtragiczniejszy zamach w historii Pakistanu, nazywany „pakistańskim 11 września”. Celem była szkoła prowadzona przez armię w Peszawarze. Zginęło wówczas 150 osób, głównie uczniów tej placówki. Wydawało się wówczas, że w obliczu tak ogromnej tragedii władze cywilne i wojskowe Pakistanu są zmuszone do wspólnego podjęcia skutecznych kroków w walce z ekstremizmem. Nie zapobiegło to jednak kolejnym zamachom na tzw. miękkie cele, czyli miejsca, w których licznie przebywają cywile (np. 26 marca 2016 r. w parku w Lahaur, gdzie zginęło 75 osób, 16 lutego 2017 r. w świątyni sufickiej w Sehwan – 91 osób).

W pierwszej połowie 2019 r. liczba zamachów na terytorium Pakistanu zmalała (wyjątek stanowi Beludżystan, zwłaszcza ukierunkowane zamachy sunnickich ekstremistów wymierzone w grupę etniczną Hazarów, z reguły szyitów¹²), ale zagrożenie terroryzmem i radykalizacja pozostają jednym z największych problemów Pakistanu, rzutującym także na jego zewnętrzny wizerunek. Establishment militarny tymczasem czyni wszystko, co w jego mocy, aby rządy cywilne nie ingerowały w realizację założeń strategicznych ani nie osiągały politycznych sukcesów, zwłaszcza w próbach unormowania relacji z Indiami. Armia rządzi z tylnego siedzenia, współorganizowała np. masowe wystąpienia antyrządowe w 2014 r., pod przywództwem Khana, przyszłego premiera. Taka taktyka nie jest bynajmniej niczym nowym. Wspomniany wcześniej Haqqani zauważa: *W okresie częściowych rządów cywilnych, które zaczęły się w 1988 r.* [a więc po

¹¹ Autorka odnotowuje, że w okresie między 1 IV 1999 r. a 19 XII 2016 r. LeT dokonała 205 zamachów terrorystycznych, w których zginęło co najmniej 1191 osób, a rannych zostało 2411. Szerzej zob. C.Ch. Fair, *In Their Own Words. Understanding Lashkar-e-Tayyaba*, New York 2018, s. 1-2, 97-101.

¹² Raport pakistańskiej Narodowej Komisji Praw Człowieka z lutego 2018 r. przywołuje odezwę sunnickich ekstremistów z organizacji Laszkar-e-Dżhangvi, nawołujących do *oczyszczenia Pakistanu z szyitów*. Zob. *Understanding the Agonies of the Ethnic Hazaras*, National Commission for Human Rights, aneks 2, s. 37, [online] <https://hazaraunitedmovement.files.wordpress.com/2018/03/understanding-the-agonies-of-the-ethnic-hazaras-doc.pdf>, 12 IV 2019. Do zamachów dochodzi regularnie, np. 12 IV 2019 r. na bazarze w Kwecie zginęło 12 osób.

śmierci w katastrofie lotniczej islamskiego dyktatora gen. Muhammada Zii ul-Haqa – przyp. A.K.], *oskarżenia o korupcję były często upubliczniane, aby łatwiej pozbyć się polityków, którzy próbowali prowadzić niezależną od aparatu bezpieczeństwa politykę*¹³. Armia kreuje się na głównego pogromcę islamskich terrorystów, czego dowodem mają być m.in. wymierzone w nich operacje militarne. Pakistańskim paradoksem jest to, że w warunkach, gdy rządy cywilne i instytucje są słabe i skorumpowane, opinia publiczna powszechnie uważa armię za wybawcę w momentach kryzysu. Do tego sukcesu przyczynia się niewątpliwie rozbudowana machina propagandowa w kontrolowanych przez mundurowych mediach. Wielu uznanych badaczy i analityków pakistańskiej polityki (C. Christine Fair, Husain Haqqani, Ayesha Siddiqi¹⁴) jednoznacznie podkreśla, że Imran Khan, były krykiecista o pseudonimie „Kapitan”, wygrał w lipcu 2018 r. wybory dzięki wsparciu konglomeratu militarno-wywiadowczego, co czyni go potencjalnie wykonawcą jego założeń strategicznych. Były (trzykrotny) premier Nawaz Sharif, który też niegdyś cieszył się poparciem generałów, został usunięty w polityczny niebyt przez armię, gdy zaczął otwarcie ją krytykować.

Będąc na czele rządu prowincji Chajber Pasztunkwa, Imran Khan oficjalnie przyznał olbrzymią kwotę dofinansowania medresie Darul Ulum Hakkania, powszechnie uznanej za kuźnię terrorystów, określanej mianem „uniwersytetu dżihadu”. Honorowy doktorat otrzymał tam na przykład mułła Omar, nieżyjący już wieloletni przywódca i duchowy lider afgańskich talibów. Jego następca, mułła Achtar Mansur był również absolwentem tej medresy, podobnie jak przywódcy tzw. siatki Hakkanich, grupy dżihadystów przeprowadzających zamachy głównie na terenie Afganistanu, cieszącej się od dawna wsparciem pakistańskiego establishmentu militarno-wywiadowczego. Ze względu na swoją uległą postawę wobec ekstremistów Imran Khan jego przeciwnicy nazywają go czasem prześmiewczym przezwiskiem „Taliban-Khan”.

KONFLIKT Z INDIAMI JAKO PUNKT ODNIESIENIA PAKISTAŃSKIEJ STRATEGII MIĘDZYNARODOWEJ

Indyjski Kaszmir (przede wszystkim Dolina Kaszmirska, część administrowanego obecnie przez Indie byłego księstwa Dżammu i Kaszmir, zamieszкана głównie przez sunnickich muzułmanów) jest celem pakistańskiego rewizjonizmu terytorialnego, którego źródeł można szukać w podziale subkontynentu indyjskiego w 1947 r. Pakistan oficjalnie uznaje, że Kaszmir zamieszkiwany przez muzułmańską większość powinien

¹³ H. Haqqani, *Pakistan. Between Mosque...*, s. 242.

¹⁴ C.Ch. Fair, *How the Army Chose Imran Khan*, Foreign Affairs, 27 VII 2018, [online] <https://www.foreignaffairs.com/articles/pakistan/2018-07-27/pakistans-sham-election>, 6 IV 2019; H. Haqqani, *Imran Khan's Elevation Won't Make a Dent in Pakistan's Reputation as a Crisis State*, „The Print”, 30 VII 2018, [online] <https://theprint.in/opinion/imran-khans-elevation-wont-make-a-dent-in-pakistans-reputation-as-a-crisis-state/89093/>, 6 IV 2019; A. Siddiqi, *Pakistan's Middle Class Awaits a Miracle*, „The Wire”, 31 VII 2018, [online] <https://thewire.in/south-asia/pakistans-middle-class-awaits-a-miracle>, 6 IV 2019.

należać do Pakistanu; notabene litera „K” w nazwie państwa reprezentuje właśnie Kaszmir¹⁵. Pakistańskie służby brały aktywny udział w tworzeniu i eskalowaniu kaszmirskiego antyindyjskiego dżihadyzmu, m.in. szkoląc i zbrojąc bojowników w administrowanym przez siebie tzw. Azad (wolnym) Dżammu i Kaszmirze (tak Pakistan nazywa swoją część byłego księstwa Dżammu i Kaszmir)¹⁶. Konflikt z Indiami wydaje się nie- możliwy do rozwiązania w przewidywalnej przyszłości. Wzdłuż oddzielającej obydwie części granicy, zwanej „linią kontroli”, regularnie dochodzi do wymiany ognia między stacjonującymi tam siłami bezpieczeństwa.

Indiocentryzm, będący immanentną cechą pakistańskiej polityki zagranicznej, skłania to państwo do angażowania wszelkich możliwych środków w zrównoważenie hegemonicznej pozycji Indii. Jednym z nich była rozbudowa arsenału nuklearnego. Nuklearyzacja relacji indyjsko-pakistańskich pod koniec lat 90. XX w. wprowadziła konflikt w nową fazę, w której badacze doszukiwali się podobieństw do zimnowojennych uwarunkowań między nuklearnymi supermocarstwami – USA i ZSRR. „Wzajemnie zagwarantowane zniszczenie” (Mutual Assured Destruction, MAD) odstrasza adwersarzy od eskalacji konfliktu do poziomu nuklearnego, ale nie zapobiega częstym starciom wzdłuż granicy indyjsko-pakistańskiej i oddzielającej podzielony Kaszmir „linii kontroli”. Istotnym teoretycznym narzędziem analitycznym, użytecznym na cele niniejszych badań, jest w tym kontekście paradoks stabilności/niestabilności Glenna Snydera, zgodnie z którym posiadanie nuklearnych arsenałów nie odstrasza od konfliktów o charakterze konwencjonalnym, przyczynia się jednak do minimalizacji eskalacji do najwyższego poziomu¹⁷. Podkreśla to m.in. Michael Krepon¹⁸, zaś Paul Kapur¹⁹ słusznie uznaje, że paradoks ten przyczynia się w rezultacie do udaremnienia wysiłków na rzecz stabilizacji regionalnej, utrzymując konflikt w stanie permanentnego ryzyka do poziomu (ograniczonej) eskalacji.

Atak terrorystyczny w indyjskim Kaszmirze przeprowadzony 14 lutego 2019 r. przez Dżaisz-e-Mohammad (Armia Muhammada, Jaish-e-Mohammad, JeM), organizację fundamentalistyczną mającą bazę na terenie Pakistanu, doprowadził do wzrostu napięcia między obydwojma państwami. Zamachowcy zaatakowali liczący 78 pojazdów konwój stacjonujących tam indyjskich oddziałów paramilitarnych (Central Reserve Police Force), który przemieszczał się autostradą Śrinagar–Dżammu w dystrykcie

¹⁵ Szerzej zob. Ch. Snedden, *Understanding Kashmir and Kashmiris*, London 2015, s. 18-19; M. Sökefeld, „Not Part of Kashmir, but of the Kashmir Dispute”: *The Political Predicaments of Gilgit-Baltistan*, [w:] *Kashmir. History, Politics, Representation*, red. Ch. Zutschi, Cambridge–New York 2018, s. 135-137.

¹⁶ Szerzej o genezie i rozwoju pakistańskiej retoryki opartej na kaszmirskim rewizjonizmie zob. C.Ch. Fair, *In Their Own Words...*, s. 27-37.

¹⁷ Por. S. Khan, *Nuclear Weapons and Conflict Transformation. The Case of India-Pakistan*, London–New York 2009, s. 34, *Asian Security Studies*.

¹⁸ M. Krepon, *The Stability/Instability Paradox, Misperception, and Escalation-Control in South Asia*, [w:] *Prospects for Peace in South Asia*, red. R. Dossani, H.S. Rowen, Stanford 2005, s. 261-279, *Studies of the Asia-Pacific Research Center*.

¹⁹ S.P. Kapur, *Dangerous Deterrent. Nuclear Weapons Proliferation and Conflict in South Asia*, Singapore 2009, s. 34-36, *Studies in Asian Security*.

Pulwama, kilkadziesiąt kilometrów od Śrinagaru, letniej stolicy stanu Dżammu i Kaszmir. W wyniku zamachu śmierć poniosło 40 mundurowych i terrorysta-samobójca. Był to najtragiczniejszy w skutkach atak na siły bezpieczeństwa stacjonujące w indyjskiej części Kaszmiru od 1989 r., a więc od momentu, kiedy rozpoczęło się trwające do dziś antyindyjskie powstanie w dolinie Kaszmiru. Indyjskie służby rozpoczęły w Kaszmirze akcję odwetową, która objęła miejscową ludność. W kwietniu 2019 r. zablokowano dla cywili 270 km kluczowej drogi krajowej do Dżammu na dwa dni w tygodniu (środa, niedziela), oddając ją do użytku tylko armii i oddziałom paramilitarnym oraz policji. To pogłębiło poczucie alienacji i marginalizacji wśród Kaszmiczyków²⁰.

Dla Pakistanu polityka Indii w Kaszmirze to kolejna okazja, by poruszyć na forum międzynarodowym problem łamania praw człowieka w indyjskiej części Kaszmiru (i jednocześnie przemilczeć sytuację w części pakistańskiej). Propagowana jest w ten sposób prokaszmirska retoryka wsparcia dla muzułmanów, „braci” z doliny Kaszmiru. Naruszenia praw człowieka w indyjskim Kaszmirze umożliwiają Pakistanowi demonstracyjne wyrażanie oburzenia i potępienia wobec działań indyjskich sił bezpieczeństwa i rządu Narendry Modiego, a jednocześnie odwrócenie uwagi pakistańskiej opinii publicznej od licznych problemów wewnętrznych. Konfliktogenne inklinacje elit rządzących w obydwu państwach skłaniają do refleksji nad brakiem możliwości rozwiązania przewlekłego sporu, a nawet jego potencjalną eskalacją i wybuchem konfliktu zbrojnego na większą skalę. Wyniki wyborów w Indiach w 2019 r. i ponowne zwycięstwo Modiego zapewne uformują konfrontacyjny kurs polityczny tego państwa na kolejne lata. Dalsze rządy Indyjskiej Partii Ludowej (BJP) i Modiego umocnią narrację polityczną opartą na hinduskim nacjonalizmie i antymuzułmańskiej retoryce, co będzie skutkowało konfrontacyjną polityką wobec Pakistanu, która zapewne zostanie odwzajemniona.

SPECYFIKA RELACJI Z AFGANISTANEM

Napięte relacje Pakistanu z Afganistanem mają swoje historyczne źródła, a w bilateralnych relacjach między tymi państwami mamy do czynienia z brakiem zaufania, otwartą wrogością, wzajemnymi oskarżeniami o podejmowanie prób destabilizacji sytuacji wewnętrznej²¹. Znaczenie Afganistanu w pakistańskiej regionalnej polityce jest kluczowe także ze względu na indiocentryzm tejże strategii. Idea „głębi strategicznej” determinowała afgańską politykę Pakistanu, a (zwłaszcza) od lat 70. XX w. jej cele strategiczne były formułowane i przekuwane na faktyczną politykę przez aparat militarno-wywiadowczy nawet wówczas, gdy w Pakistanie formalnie rządili cywile.

²⁰ Celem tej grupy sunnickich dżihadystów jest m.in. aneksja indyjskiego Kaszmiru do Pakistanu. *Civilian Traffic Comes to Halt on Srinagar-Jammu Highway as Two Days a Week Road Lockdown Begins*, DNA India, 7 IV 2019, [online] <https://www.dnaindia.com/india/report-civilian-traffic-comes-to-halt-on-srinagar-jammu-highway-as-two-days-a-week-road-lockdown-begins-2737139>, 11 IV 2019.

²¹ Więcej zob. A. Kuszevska, *Strategia Pakistanu wobec Afganistanu po 2001 roku: geneza, reperkusje i perspektywy*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa*, t. 2: *Stany Zjednoczone, Azja Wschodnia, Bliski Wschód i Ameryka Łacińska*, red. P. Matera [i in.], Warszawa 2017, s. 625-640.

Granica afgańsko-pakistańska, tzw. linia Duranda, oddzielająca pasztuńskie plemiona, do dziś nie została uznana przez rząd Afganistanu. Z perspektywy Pakistanu potencjalne tendencje separatystyczne Pasztunów, które mogłyby zaowocować próbą realizacji idei „Pasztunistanu”, stanowią poważne wyzwanie dla niepodważalnego priorytetu pakistańskiej polityki bezpieczeństwa: utrzymania integralności terytorialnej państwa. Po odłączeniu się Bengalu Wschodniego w 1971 r. w wyniku krwawej wojny domowej widmo rozpadu państwa sprawiło, że kolejne reżimy czyniły wysiłki na rzecz ukrócenia potencjalnych ruchów odśrodkowych, także w innych częściach państwa (np. Beludżystan, Sindh, Gilgit-Baltistan).

Talibowie afgańscy, którzy doświadczenia w walce zbierali podczas wojny z ZSRR w latach 80., cieszyli się wsparciem służby specjalnej Pakistanu (Inter-Services Intelligence, ISI) i armii. To m.in. dzięki tej strategii oraz sankcjonującej ją zimnowojennej polityce Waszyngtonu ISI i wojsko urosły do rangi czołowego decydenta w pakistańskiej polityce i osiągnęły uprzywilejowaną pozycję „państwa w państwie”. Skutecznymi (choć w konsekwencji niekorzystnymi dla pakistańskiej racji stanu) narzędziami w jej prowadzeniu stały się w następstwie takiej polityki skrajne, sunnickie ugrupowania terrorystyczne, które w nauce o stosunkach międzynarodowych i bezpieczeństwie określa się mianem zbrojnych aktorów niepaństwowych. To dzięki wsparciu pakistańskiego establishmentu militarno-wywiadowczego talibowie afgańscy i siatka Hakkanih mogą dokonywać zamachów terrorystycznych na terenie Afganistanu. Władze w Kabulu, w tym prezydent Afganistanu Aszraf Ghani, niejednokrotnie ostro krytykowały Pakistan, obwiniając go o prowadzenie „niewypowiedzianej wojny” z Afganistanem za pośrednictwem tych właśnie grup terrorystycznych. Amerykańscy politycy i wojskowi także regularnie wysuwają oskarżenia, że grupy te są narzędziem polityki, przy pomocy którego pakistański wywiad przeprowadza ataki na terytorium Afganistanu, np. na ambasadę amerykańską w Kabulu w 2011 r. (padły wówczas słynne słowa adm. Mike’a Mullena, że *siatka Hakkanih to rzeczywiste ramię ISI*)²².

W tle toczących się w 2019 r. negocjacji z talibami polityka afgańska, będąc kluczowym wyznacznikiem regionalnej strategii Pakistanu, pozostaje bez wątpienia papierkiem lakmusowym faktycznych intencji pakistańskiego establishmentu militarno-wywiadowczego. Dzisiejsza sytuacja strategiczna różni się jednak od tej zimnowojennej, z lat 70. XX w., kiedy wdrażano w życie koncepcję „głębi strategicznej”, oznaczającej rolę, jaką miało pełnić terytorium Afganistanu w rozumieniu pakistańskich strategów w razie wojny z Indiami. Idea była notabene od początku utopijna, a wysiłki ukierunkowane na jej realizację przyczyniły się do radykalizacji regionu, pogorszenia stosunków pakistańsko-afgańskich i w konsekwencji obróciły się przeciwko Pakistanowi.

Czy pakistańskie gremia wojskowo-wywiadowcze są w stanie wypowiedzieć wojnę tym, których sami wykreowali? Polityki różnicowania „złych” i „dobrych” talibów nie da się prowadzić w nieskończoność i w interesie Pakistanu jest doprowadzenie talibów do stołu negocyjacyjnego, jeśli Pakistan chce utrzymać choć częściową kontrolę nad dalszym przebiegiem wydarzeń w Afganistanie.

²² B. Riedel, *What We Won? America's Secret War in Afghanistan, 1979-89*, Washington 2014, s. 50.

Relacje Afganistanu i Pakistanu pogorszyły się w 2016 r. w następstwie wymiany ognia, do której doszło w połowie czerwca w Torkham, na najbardziej uczęszczanym przejściu granicznym między tymi państwami (przechodziły tamtędy np. dostawy dla wojsk stacjonujących w Afganistanie, który nie ma dostępu do morza, zatem siły NATO/ISAF korzystały w przeważającej mierze ze szlaku pakistańskiego, od portu w Karaczi). Zginęło wówczas 4 żołnierzy, w tym major armii pakistańskiej, ok. 40 zostało rannych. Obydwa rządy wzajemnie oskarżały się o sprowokowanie tego incydentu. Podjęto próby regulacji ruchu, w kwietniu porozumiano się w kwestii obowiązujących dokumentów, które Afgańczycy mają przedstawiać podczas przekraczania granicy. Krótco później władze Pakistanu nakazały mieszkającym w Torkham Afgańczykom opuszczenie kraju; do połowy kwietnia kilkaset rodzin opuściło swoje domy, które następnie zostały zniszczone, co wywołało dalsze napięcia w dwustronnych relacjach z Afganistanem. Pakistan podjął próbę zagrodzenia przejścia drutami kolczastymi, następnie doszło do zamknięcia granicy (Pakistan często to robi, gdy dochodzi do napięcia między tymi państwami), co wywołało sprzeciwy strony afgańskiej.

Kolejnym punktem spornym w relacjach między Pakistanem i Afganistanem jest szeroko dyskutowana kwestia afgańskich uchodźców, którzy przebywają na terytorium Pakistanu. Warto podkreślić, że Pakistan należy do państw, w których rezyduje największa na świecie liczba uchodźców i głównie są to osoby właśnie z Afganistanu. Jest ich w sumie ok. 2 mln. Niektórzy przybyli do Pakistanu jeszcze w latach 70. i 80., by uciec przed represjami we własnym kraju, także podczas afgańskiej wojny z ZSRR. W Pakistanie część z nich była rekrutowana do obozów szkoleniowych dla mudżahedinów, zaś Peszawar i Kweta stały się centrami afgańskiego dżihadu. Aktywny udział miało w tym ISI, wspierające hojnie zwłaszcza frakcje radykalnych islamistów, aby potem móc posłużyć się nimi w realizacji polityki afgańskiej opartej na idei „strategicznej głębi”²³. Liczba uchodźców zwiększyła się po tym, jak wspierani przez ISI i pakistańską armię talibowie przejęli władzę w Afganistanie w latach 90., zatem Pakistan po części ponosi odpowiedzialność za nasilenie regionalnego uchodźstwa. Dla afgańskich uchodźców kraj ten pozostaje jedynym domem (pokolenie dzisiejszych trzydziestolatków urodziło się już w Pakistanie), choć przez Pakistańczyków kojarzeni są często z terroryzmem i zagrożeniem. Niejednokrotnie doświadczają oni prześladowań, m.in. ze strony pakistańskiej policji; szczególnie nasiliły się one po zamachu na szkołę w Peszawarze w grudniu 2014 r.²⁴ Zdając sobie sprawę z tego, że w Afganistanie sytuacja jest jeszcze gorsza, afgańscy uchodźcy z reguły nie chcą wracać do swojego kraju. Rozwijające się relacje między Afganistanem i Indiami też pośrednio uderzają w afgańskich uchodźców: w Pakistanie pojawiają się głosy, że kraj powinien przestać udzielać pomocy uchodźcom z państwa sprzymierzonego

²³ H. Haqqani, *Magnificent Delusions. Pakistan, the United States and an Epic History of Misunderstanding*, New York 2013, s. 262-263.

²⁴ Szerzej zob. „What are you Doing Here?” *Police Abuses against Afghans in Pakistan*, raport Human Rights Watch, 18 XI 2015, [online] <https://www.hrw.org/report/2015/11/18/what-are-you-doing-here/police-abuses-against-afghans-pakistan>, 8 IV 2019.

z wrogiem (którym są Indie). Strona pakistańska przy pomocy Biura Wysokiego Komisarza NZ ds. Uchodźców (UNHCR) podejmuje starania ukierunkowane na pomoc w repatriacji.

CHINY JAKO KLUCZOWY STRATEGICZNY SOJUSZNIK

Na temat *przyjaźni na każdą pogodę* między Chinami i Pakistanem, *głębszej niż oceany i wyższej niż Himalaje*, napisano wiele publicystycznych peanów, propagandowych tekstów, a nawet wzniosłych wierszy. Należy podkreślić, że obydwa państwa realizują swoje konkretne cele, mające w założeniu maksymalizować potencjalne korzyści. Ważnym punktem odniesienia chińskich interesów w Pakistanie jest port Gwadar i swobodny do niego dostęp. Znajdujący się w pakistańskiej prowincji Beludżystan, w cieśninie Ormuz (pobliże Zatoki Perskiej), jest niezwykle istotny pod względem geograficznym i strategicznym. Szybki dostęp do niego może zapewnić Chinom zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego, kluczowego z punktu widzenia prężnie rozwijającej się gospodarki. Bliskość do Afganistanu i Tadżykistanu daje Chinom zyski dyplomatyczne, strategiczne i polityczne. Może to bezpośrednio wpłynąć na sytuację geostrategiczną i handel w basenie Oceanu Indyjskiego i w Azji Centralnej. Nie dziwi więc fakt, że rozbudowa infrastruktury w ramach ogłoszonego przez Xi Jinpinga Chińsko-Pakistańskiego Korytarza Ekonomicznego (CPEC) jest jednym z głównych celów strategicznych Chin w regionie.

Dla Pakistanu Chiny są cennym sojusznikiem, zważywszy na kruchotę aliansu ze Stanami Zjednoczonymi i niepewność co do dalszego wsparcia militarno-gospodarczego ze strony Waszyngtonu. Chiny to nie tylko dostawca sprzętu militarnego do Pakistanu²⁵, lecz także nadzieja na włączenie Islamabadu w budowę „nowego jedwabnego szlaku”, czyli realizację planów związanych z CPEC, w ramach którego planuje się wielomiliardowe inwestycje.

Korzystne położenie geograficzne to główna karta przetargowa Pakistanu w relacjach z Chinami – i na szczęście dla Islamabadu karta permanentna. Czy w zapalnych punktach, takich jak prowincja Beludżystan, Chajber Pasztunchwa, czy w Gilgit-Baltistanie, który nie ma nawet statusu prowincji ze względu na niekończący się konflikt kaszmirski, będzie szansa, by inwestycje te skutecznie przeprowadzić? Abstrahując od detali związanych z realizacją CPEC i oceną samego projektu, które zasługują na odrębną analizę, warto zwrócić uwagę na fakt, że być może projekt ten – ze względu na presję ze strony Chin – może wpłynąć na przyznanie Gilgit-Baltistanowi statusu prowincji. Ewentualna zmiana konstytucyjnego statusu tego terytorium, do którego roszczenia wysuwają Indie, uznając je za część historycznego Kaszmiru, przyniosłaby istotne reperkusje w postaci bezprecedensowej zmiany pakistańskiej retoryki wobec konfliktu kaszmirskiego, co w konsekwencji mogłoby zaostriżyć konflikt z Indiami.

²⁵ Pakistan jest głównym odbiorcą chińskiego uzbrojenia, jego udział to 37% chińskiego eksportu. P.T. Wezeman, *Trends in International Arms...*, s. 2.

Masud Azhar, 50-letni przywódca wspomnianej wcześniej Dżaisz-e-Mohammed, mieszka w Pakistanie. Indie od dawna domagają się wpisania go przez Radę Bezpieczeństwa ONZ na listę terrorystów, ale na jej forum decyzję wetuje Pekin. W 2019 r. Chiny ponownie zablokowały tę decyzję, co pokazuje, jak duży wpływ na sytuację w Pakistanie mają powiązania aparatu bezpieczeństwa z grupami fundamentalistów, i skłania do prognozowania, że niewiele się w tej kwestii zmieni²⁶. Do refleksji pobudza też zdolność Pakistanu na wpływanie w tak kluczowej z punktu widzenia bezpieczeństwa regionalnego sprawie na decyzję Chin, które same wielokrotnie odnoszą się do retoryki zwalczania islamskiego ekstremizmu i pod tym hasłem tłumią działalność islamskich Ujgurów w regionie autonomicznym Sinciang-Ujgur.

PODSUMOWANIE: *NAYA* PAKISTAN?

Analitycy stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwa, a zwłaszcza południowo-azjatyckich realiów, debatują nad przyszłością Pakistanu praktycznie od momentu powstania tego państwa. Biorąc pod uwagę spektrum obecnej sytuacji strategicznej w regionie oraz wyzwań wewnętrznych Pakistanu, pytanie to nabiera obecnie szczególnego znaczenia. Pakistan boryka się z islamskimi ekstremistami i postępującą radykalizacją, pogrążony jest w kryzysie ekonomicznym, a potężna armia *de facto* steruje polityką zagraniczną. Rząd Imrana Khana podejmuje kroki, by uchronić kraj przed polityczną, dyplomatyczną i ekonomiczną izolacją. To scenariusz, którego bez wątpienia chcą uniknąć pakistańscy decydenci, w tym armia, zarządzająca biznesowymi konglomeratami, dużymi połaciami ziemi rolnej, kontrolująca niemal każdy sektor pakistańskiej gospodarki²⁷, a tym samym potencjalny beneficjent projektów w ramach projektu CPEC. Rozwój transparentnych, demokratycznych instytucji daje szansę na rzetelną i bezstronną ocenę potencjalnych zagrożeń i korzyści z pogłębiania współpracy z Chinami, zwłaszcza w kontekście licznych inwestycji infrastrukturalnych powstających w ramach CPEC. Mimo oficjalnej państwowej narracji gloryfikującej CPEC, do opinii publicznej przedostają się coraz częściej krytyczne głosy, zwłaszcza spoza Pendżabu, uznające, że chińska ekspansja zwiększy ekonomiczne, ale i strategiczne uzależnienie Pakistanu od Pekinu.

Przewlekła rywalizacja z Indiami, której głównym elementem jest terytorium Kaszmiru, pozostaje konfliktem politycznym, w ramach którego po obydwu stronach granicy określone uczestnicy zyskują konkretne profity, zatem w ich interesie jest jego podsycanie. Element komunalistyczny wykorzystywany jest jako narzędzie eskalowania agresji. Z jednej strony są więc islamscy radykałowie wspierani przez pakistański establishment militarno-wywiadowczy i pakistańska narracja „kaszmirscy muzułmanie w opresji”, z drugiej – indyjscy nacjonaliści, dla których jedynie polityka twardej ręki

²⁶ M. Kugelman, *Masood Azhar is China's Favourite Terrorist*, „Foreign Policy”, 21 III 2019, [online] <https://foreignpolicy.com/2019/03/21/masood-azhar-is-chinas-favorite-terrorist/>, 8 IV 2019.

²⁷ Szerzej zob. A. Siddiq, *Military Inc. Inside Pakistan's Military Economy*, London 2017.

wobec Kaszmiru jest odpowiednia, bo każdy Kaszmirczyk to potencjalny terrorysta i „antyindyjski” zwolennik Pakistanu. Można założyć, że hinduski nacjonalizm eskaluje w Indiach podczas drugiej kadencji Modiego. Kaszmirska polityka Indii i Pakistanu paradoksalnie wykazuje wiele podobieństw; opiera się na przewlekłym, strukturalnym, kontrolowanym przez państwo ograniczaniu praw politycznych i swobód obywatelskich mieszkańcom administrowanych przez siebie części Dżammu i Kaszmiru. Poza tym ani Islamabad, ani Nowe Delhi nie uznają prawa Kaszmirczyków do posiadania odrębnej tożsamości²⁸, nie biorą pod uwagę niepodległości Kaszmiru, której hołduje znacząca część kaszmirskich separatystów (tych, którzy akcentują świecki, a nie islamski charakter swojej walki narodowowyzwoleńczej), uznających Indie i Pakistan za okupantów. Za sprawą takiej polityki postępuje społeczna i kulturowa dezintegracja subkontynentu indyjskiego, a agresywny dżingoizm i zakłamywanie historii stały się już immanentną cechą narracji zarówno pakistańskiej, jak i indyjskiej. W Pakistanie gloryfikacja armii i podkreślanie jej pozytywnej roli w obronie państwa przed wrogimi Indiami to stały element publicznego dyskursu. Towarzyszy mu pogłębiające się poczucie zagrożenia, które implikuje autocenzurę tych, którzy nie zgadzają się z takim punktem widzenia²⁹. Pluralizm w debacie publicznej jest w Pakistanie coraz bardziej zagrożony, krytyczne podejście, zadawanie pytań i kwestionowanie odgórnie narzuconych autorytetów czy dialog są dławione, zaś oponenci w skrajnych przypadkach – fizycznie likwidowani. W konsekwencji ci, którzy publikują opinie krytyczne wobec establishmentu militarno-wywiadowczego czy też radykałów (np. w kwestii zniesienia tzw. prawa o bluźnierstwie, według którego za obrazę proroka Muhammada grozi śmierć), czynią to w strachu o swoje życie. Niestety, przypomina to w coraz większym stopniu represyjne czasy dyktatora Zii ul-Haqa.

Tymczasem zamach wojskowy jest dla Pakistanu najgorszym scenariuszem: nawet słaba demokracja jest lepsza niż dyktatura generałów i związane z nią konsekwencje. Groźba zamachu stanu wydaje się mało realna, dopóki premier Khan nie dąży do nadmiernego uniezależnienia procesów decyzyjnych od establishmentu militarno-wywiadowczego. Można uznać, że w tej kwestii nic się na przestrzeni ostatnich dekad nie zmieniło: armia niewątpliwie usunie rząd cywilny, jeśli będzie to w jej interesie, wcześniej dyskredytując urzędującego premiera w oczach społeczeństwa. Sam Ojciec Narodu, Muhammad Ali Jinnah, wypowiedział w odniesieniu do armii te słowa: *nie zapominać, że siły zbrojne są sługami narodu. To nie wy kreujecie politykę państwową. To my, cywile, jesteśmy tymi, którzy mają decydujący głos w tych kwestiach, a waszym obowiązkiem jest wykonywanie tych zadań, które zostały wam powierzone*³⁰. Paradoksalnie w Pakistanie niemal wszyscy polityczni, wojskowi i religijni przywódcy gloryfikują Jinnaha i powołują się na jego autorytet, dość instrumentalnie traktując go jako symbol

²⁸ M. Bhan, H. Duschinski, A. Zia, *Introduction. „Rebels of the Streets”: Violence, Protest and Freedom in Kashmir*, [w:] *Resisting Occupation in Kashmir*, red. H. Duschinski [i in.], Philadelphia 2018, s. 5-8, *The Ethnography of Political Violence*.

²⁹ Podobne procesy uległy nasileniu także w Indiach podczas pięcioletnich rządów BJP.

³⁰ S.P. Cohen, *The Pakistan Army. With a New Foreword and Epilogue*, New York 2008, s. 118.

subiektywnie pojmowanej pakistańskiej tożsamości narodowej. Jego słowa są niejednokrotnie przeinaczane, wyrwane z kontekstu, aby przedstawić go jako zwolennika takiego czy innego porządku politycznego i ładu społecznego. Rosnąca radykalizacja i postępujące zwłaszcza od połowy lat 70. przemiany polityczne w Pakistanie odbiegają jednak od wizji Jinnaha, dalekiego od wzmacniania politycznej roli generałów i religijnych fundamentalistów.

Biorąc pod uwagę obecną dynamikę regionalnego bezpieczeństwa i związane z tym wyzwania, Pakistan nie może sobie pozwolić na dalszą wewnętrzną destabilizację, a polityka „*naya Pakistan*”, o ile rządzący chcą wprowadzić faktyczne zmiany, powinna być ukierunkowana na budowanie wizerunku Pakistanu jako stabilnego, godnego zaufania partnera politycznego i ekonomicznego, nie zaś państwa realizującego swoje cele za pośrednictwem grup islamskich ekstremistów. Założenia strategiczne Pakistanu odnoszące się do terytorialnych roszczeń, takie jak dążenie do zmiany *status quo* w Kaszmirze i chęć kontroli sytuacji w Afganistanie poprzez obsadzenie w Kabulu przychylnego sobie rządu, pozostają poza możliwościami Pakistanu, który nie posiada wystarczających zasobów, by je zrealizować. Ponadto żaden z pakistańskich sojuszników nie udzielił wsparcia w ich realizacji, gdyż destabilizowałoby to system regionalnego bezpieczeństwa. Cywilne i militarne władze Pakistanu stoją zatem przed wyzwaniem transformacji paradygmatu bezpieczeństwa poprzez odejście od dogmatycznych, motywowanych ideologicznie i nierealnych do spełnienia roszczeń terytorialnych na rzecz polityki koncyliacyjnej, ukierunkowanej na konsensus i rozwój regionalnego wielosektorowego bezpieczeństwa. Rozwiązanie konfliktu z Indiami i poprawa sytuacji bezpieczeństwa w regionie podważyłyby jednak rolę konglomeratu militarno-wywiadowczego jako głównego obrońcy Pakistanu przed zagrożeniami, a także pociągałyby za sobą szansę na odpolitycznienie armii i w konsekwencji ograniczenie jej licznych przywilejów. Obok polityki deradykalizacji, powstrzymania sunnickiego ekstremizmu i wprowadzenia systemu rzetelnej edukacji jest to najtrudniejsze wyzwanie stojące przed pakistańskimi elitami rządzącymi, a brak skutecznego rozwiązania tych problemów będzie miał bezpośredni wpływ na całokształt regionalnej strategii południowoazjatyckiego państwa.

BIBLIOGRAFIA

- Civilian Traffic Comes to Halt on Srinagar-Jammu Highway as Two Days a Week Road Lockdown Begins*, DNA India, 7 IV 2019, [online] <https://www.dnaindia.com/india/report-civilian-traffic-comes-to-halt-on-srinagar-jammu-highway-as-two-days-a-week-road-lockdown-begins-2737139>.
- Cohen S.P., *The Pakistan Army. With a New Foreword and Epilogue*, New York 2008.
- Cohen S.P., *Shooting for a Century. The India-Pakistan Conundrum*, Washington 2013.
- Resisting Occupation in Kashmir*, red. H. Duschinski [i in.], Philadelphia 2018, *The Ethnography of Political Violence*.
- Fair C.Ch., *How the Army Chose Imran Khan*, Foreign Affairs, 27 VII 2018, [online] <https://www.foreignaffairs.com/articles/pakistan/2018-07-27/pakistans-sham-election>.

- Fair C.Ch., *In Their Own Words. Understanding Lashkar-e-Tayyaba*, New York 2018.
- Halizak E., *Region Azji i Pacyfiku: nowy etap w regionalnej polityce równowagi sił*, „Rocznik Strategiczny” 2017/2018, t. 23.
- Haqqani H., *Magnificent Delusions. Pakistan, the United States, and an Epic History of Misunderstanding*, New York 2013.
- Haqqani H., *Pakistan. Between Mosque and Military*, London 2016.
- Haqqani H., *Imran Khan's Elevation Won't Make a Dent in Pakistan's Reputation as a Crisis State*, „The Print”, 30 VII 2018, [online] <https://theprint.in/opinion/imran-khans-elevation-wont-make-a-dent-in-pakistans-reputation-as-a-crisis-state/89093/>.
- Kapur S.P., *Dangerous Deterrent. Nuclear Weapons Proliferation and Conflict in South Asia*, Singapore 2009, *Studies in Asian Security*.
- Khan I., *Pakistan's Foreign Policy*, [w:] *A History of Pakistan*, red. R.D. Long, Karachi 2015.
- Khan S., *Nuclear Weapons and Conflict Transformation. The Case of India-Pakistan*, London–New York 2009, *Asian Security Studies*.
- Krepon M., *The Stability/Instability Paradox, Misperception, and Escalation-Control in South Asia*, [w:] *Prospects for Peace in South Asia*, red. R. Dossani, H.S. Rowen, Stanford 2005, *Studies of the Asia-Pacific Research Center*.
- Kugelman M., *Masood Azhar is China's Favourite Terrorist*, Foreign Policy, 21 III 2019, [online] <https://foreignpolicy.com/2019/03/21/masood-azhar-is-chinas-favorite-terrorist/>.
- Kuszewska A., *Strategia Pakistanu wobec Afganistanu po 2001 roku: geneza, reperkusje i perspektywy*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa*, t. 2: *Stany Zjednoczone, Azja Wschodnia, Bliski Wschód i Ameryka Łacińska*, red. P. Matera [i in.], Warszawa 2017.
- Lieven A., *Pakistan. A Hard Country*, London 2011.
- Mearshimer J.J., *The Tragedy of Great Power Politics*, London–New York 2001.
- Mitra S.K., *Transition to Democracy, Political Capital and the Challenge of Regional Transformation in South Asia: Indian Democracy in Comparative Perspective*, [w:] *South Asia in Transition. Democracy, Political Economy and Security*, red. B. Chakma, Houndmills–New York 2014, *International Political Economy Series*, https://doi.org/10.1057/9781137356642_2.
- Riedel B., *What We Won? America's Secret War in Afghanistan, 1979-89*, Washington 2014.
- SAARC a Paper Tiger, Says Polish Professor, „The News”, 3 V 2015, [online] <https://www.the-news.com.pk/print/38393-saarc-a-paper-tiger-says-polish-professor>.
- Saudi Arabia Signs \$20b in Deals with Pakistan, BBC News, 18.02.2019, [online] <https://www.bbc.com/news/business-47274672>.
- Siddiq A., *Military Inc. Inside Pakistan's Military Economy*, London 2017.
- Siddiq A., *Pakistan's Middle Class Awaits a Miracle*, „The Wire”, 31 VII 2018, [online] <https://thewire.in/south-asia/pakistans-middle-class-awaits-a-miracle>.
- Snedden Ch., *Understanding Kashmir and Kashmiris*, London 2015.
- Sökefeld M., *„Not Part of Kashmir, but of the Kashmir Dispute”: The Political Predicaments of Gilgit-Baltistan*, [w:] *Kashmir. History, Politics, Representation*, red. Ch. Zutschi, Cambridge–New York 2018.
- Understanding the Agonies of the Ethnic Hazaras*, National Commission for Human Rights, aneks 2, [online] <https://hazaraunitedmovement.files.wordpress.com/2018/03/understanding-the-agonies-of-the-ethnic-hazaras-doc.pdf>.

Wezeman D. [i in.], *Trends in International Arms Transfers, 2018*, SIPRI, [online] https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-03/fs_1903_at_2018.pdf.

„*What are you Doing Here?*” *Police Abuses against Afghans in Pakistan*, raport Human Rights Watch, 18 XI 2015, [online] <https://www.hrw.org/report/2015/11/18/what-are-you-doing-here/police-abuses-against-afghans-pakistan>.

Dr hab. Agnieszka KUSZEWSKA, prof. UJ – politolog, pracownik naukowo-dydaktyczny w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Należy do European Association for South Asian Studies i Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych. Jej najważniejsze zainteresowania naukowe koncentrują się wokół współczesnych stosunków międzynarodowych, konfliktów, uwarunkowań bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku, przede wszystkim w Azji Południowej. Profesor wizytująca Uniwersytetu Pendżabskiego i Forman Christian College w Lahaur, wykładała także w Peszawarze, Fajsalabadzie i Islamabadzie; prowadzi regularne badania w Pakistanie oraz w Indiach. Autorka licznych publikacji dotyczących ww. zagadnień, w tym monografii: *Indyjsko-pakistański konflikt o Kaszmir* (2010), *Indie i Pakistan w stosunkach międzynarodowych. Konflikty, strategie, bezpieczeństwo* (2013), *Zrozumieć Pakistan. Radykalizacja, terroryzm i inne wyzwania* (2015).